

מלון מטרופול - לומדים להכיר את מוסקבה

מסילת-הברזל לנינגרד-מוסקבה חוצה את צפון מערב רוסיה, בדרכה אל לבה של מדינה רחבת-ידיים זו. מבעד לחלונות הרכבת, כמו בסרט נע, חלף על פנינו הנוף הרוסי שהיה מוכר לי, בהיותו דומה לנופי אסטוניה ולטביה, נופי נעורי. כל שחלף על פני הזכיר לי גם את תיאורי הנוף מן הספרות הרוסית, שהרבתי לקרוא בה בנעורי ובבחרותי. סופריה ומשורריה של הקלאסיקה הרוסית תיארו את נוף מולדתם באהבה רבה, אך לפעמים היתה מורגשת בהם נימה של עצב. היערות, השדות, הנחלים הזורמים, ביקתות כפרים ודרכי-עפר מתפתלים, הנוף הפסטורלי בצבעיו הבהירים והשקטים שחלף מבעד לחלון היה שלו ורגוע כל-כך, כמו בספרים. אך אני ידעתי כי אדמה זו ספוגה לאמיתו של דבר בדם ודמעות. סבל אנושי רב ואכזריות חסרת רחמים היו מנת חלקם של תושביה. אכן, היה בשקט הפסטורלי של הנוף משהו מרגיע, אך היה בו גם משהו מעורר חששות. מה מסתיר הנוף הזה? מה הוא מנסה להשכיח?

הגענו למוסקבה. נפתח הפרק של מלון **מטרופול**. מלון גדל ממדים בלבה של מוסקבה, במרחק הליכה מן הכיכר האדומה ומן הקרמלין, וקרוב מאד לרחוב גורקי הראשי ולרחובות אחרים חשובים וידועים. מלון "מהימים ההם", שידע ימים טובים יותר. המלון שופץ אך נותר בו ריהוטו הישן, הווילונות הכבדים והשטיחים הגדולים. המלון היה אמור לשמש לנו לפי שעה גם בית וגם משרד. מובן מאליו שלא היה זה לא בית ולא משרד. בכל קומה, סמוך למדרגות, ישבה מאחורי שולחן האחראית לקומה. היינו נתונים תחת פיקוחה המתמיד. היא ראתה וידעה מי יוצא ומי בא. עובדי המלון נכנסו לחדרינו באין מפריע אם לניקיון ואם לתיקונים שונים, אך במהרה התברר לנו כי נכנסו גם לצרכים אחרים. בננו הקטן, שהשתתה פעם בחדר, בא אלינו בריצה וסיפר כי אדם זר נכנס לחדר וערך חיפוש במגירות. נראה כי אותו אדם לא הבחין בנוכחותו של הילד. את הארוחות אכלנו במסעדה הגדולה של המלון ולעתים בחדר. למסעדה נהלים משלה. ביציה משתי ביצים - בבקשה. זה התקן. ביציה מביצה אחת- לא ניתן להזמין. לא רוצה? - אל תאכל! הרבה בשר, הרבה תפוחי-אדמה והרבה לחם טעים. הרבה מאוד לחם. מכיוון שהגענו בימי הסתיו המאוחרים, כמעט ולא זכינו לראות ירקות ופירות.

השהייה במלון יצרה מציאות מיוחדת לנציגות כמשרד רשמי וגם לנו, אנשי הנציגות, בחיינו הפרטיים. בימים ההם התקיימו מגעים מעטים מאוד עם משרד החוץ הסובייטי. הניתוק מן האוכלוסייה המקומית היה כמעט מוחלט. הפעילות של השגרירות השונות התנהלה בעיקרה סביב מסיבות קוקטייל וארוחות רשמיות, שנוצלו לשיחות בין דיפלומטים בכל הדרגים. כל אחד קיווה

ללמוד משהו על המתרחש מעמיתו. היו דיפלומטים שהרבו בנסיעות. אך באותם ימים הוגדרו אזורים רבים בתוך ברית-המועצות מחוץ לתחום. כששהינו במלון, עדיין לא הרבו להזמין אותנו לאותם אירועים חברתיים, ואילו לנו לא היו תנאים לאירוח. הרבינו בטיולים בעיר, ביקרנו בתיאטרון, באופרה ובקונצרטים, וניצלנו את התקופה ל"לימוד השטח", שהקל עלינו לפתח פעילות לאחר שהנציגות נכנסה סוף-סוף לבניין הקבע והמשפחות - אל דירותיהן.

בין קהל הצופים בהצגות התיאטרון ובקונצרטים בלט מספרם הרב יחסית של היהודים. רוב המוסקבאים היו בעלי תווי פנים סלאביים מובהקים, כך שלא היה קשה לזהות בקרבם את בני עמנו. אמנם ברור היה שלא תמיד ניחושנו היה "מקצועי", אך היה זה תחביב שנשתרש: לחפש יהודים.

הכרטיסים לתיאטרון ולקונצרטים שקנינו באמצעות אינטוריסט, כמקובל אצל הדיפלומטים, היו מיועדים לזרים בלבד. מושבים אלו היו תמיד בשורות ששוריינו לזרים. אם רצינו לשבת בקרב הקהל המקומי, רכשנו כרטיסים שלא דרך אינטוריסט. מתקופת שהותנו במלון נחרטו בזכרוני במיוחד הערבים במסעדת המלון, כשסעדנו לצילילי נגינת התזמורת. ברסטורן תמיד היו שמורים עבורנו שולחנות נפרדים. על-פי הנוהל לא הושיבו את המקומיים ליד שולחנות הזרים. אולם לעתים אירעו "תקלות" בעיקר בערבים, בשעה שהתזמורת היתה מנגנת והשולחנות נתפסו על-ידי קהל רב. פעם ניגש לשולחנו קצין צבא וביקש רשות לשבת לידינו. ייתכן שהגיע למוסקבה מעיר שדה ולא ידע את הנוהל, למרות שבבה ואני חיכינו לזוג נוסף מאנשינו, השבנו לקצין כמובן בחיוב, אך עוד טרם שעלה בידינו להחליף עמו משפט או שניים ומלצרית ניגשה אל הקצין ולחשה דבר-מה על אוזנו. הקצין הסמיק מעט, קם, וביקש סליחה. ניסיתי לא במעט, חוצפה להסביר שיש מספיק מקום ליד השולחן גם בשבילו, אך הקצין, שבטחונו שב אליו, הודה לנו והעיר כי איננו רוצה להפריע לנו.

לעתים, בכל זאת, עלה בידינו לשוחח עם המקומיים, חרף הזהירות שהיתה מלווה שיחות אלה. המקומיים ש"העזו" לשוחח אתנו, נזהרו בנושאי השיחה, ואילו אנו הקפדנו שלא להביך אותם, שכן היה ברור כי יידרשו לדווח על שיחתם עמנו. כבר בשבועות הראשונים נוכחתי לדעת כי ליובה ואנכי טעינו כאשר סברנו שלא היינו תחת מעקב בעת ביקורנו הראשון במוסקבה. למסקנה זאת הגעתי לאחר שגילינו את העוקבים אחרינו בצאתנו מבית המלון. הם היו צצים ונעלמים לסירוגין, כדי לשוב ולהופיע ברחוב אחר. תופעה זו חזרה על עצמה במשך כל ה"טיול" שערכנו בעיר באחד הימים. הועמדנו בפני הסוגיה, כיצד לאבחן נכונה מתי אכן עוקבים אחרינו ומתי מניחים לנו לנפשנו. המציאות, על-כל-פנים היתה שונה לחלוטין מכל מה שלמדתי על עיקוב בתדרוכים שקיבלתי בזמנו בתל אביב.

שירותי הביטחון הסובייטים העסיקו כוח אדם רב במלאכת המעקב אחרי זרים או אחרי חשודים מקומיים למיניהם. כבר בשבועות הראשונים התרשמתי שהיו "רמות" שונות של עוקבים. היו, כנראה, "בעלי מקצוע", שאותם קשה היה לגלות. וספק רב אם אכן גילינו אותם ברוב הפעמים, והיו "פועלים שחורים", אלה שקראנו להם "שלעפעים". את ה"שלעפעים" היה קל יותר לגלות לפי הופעתם וגם לפי

התנהגותם. "השלעפוערים" לבשו מעיל עליון די טוב, שעל-פי-רוב לא תאם בדיוק את מידתם, אך מתחת לשולי המעיל הציצו נעליים ומכנסיים מרופטים... בוקר אחד נקראתי בדחיפות לחדרו של הציר. חלונות הסוויטה שלו פנו אל הרחוב, ושלנו השקיפו אל הרחבה הפנימית של המלון. הציר הובילני אל החלונות והצביע על המתרחש בחוץ. הרחוב המה אנשים שנעו בכיוון אחד, בזרם אדיר. הם נעו בשקט. הציר הצביע על ידיעה קצרה בת מספר שורות בעמודו הראשון של ה"פראוודה". האותיות הגדולות בישרו: "הבוגד, סוכן האימפריאליזם הבינלאומי, לברניטי בריה, נשפט על בגידה ונידון למוות. גזר-הדין הוצא לפועל." הציר, משום מה, קשר את הידיעה בעיתון למתרחש ברחוב. הצעתי ללא היסוס שאצא החוצה עם יאיר בני בן העשר, וכך עשיתי.

בתוך זמן קצר היינו שנינו חלק, מן ההמון, שצעד רגוע להפליא. בקהל נראו גם ילדים. לאחר זמן-מה אזרתי עוז ושאלתי את הצועדים לאן בדיוק מועדות פנינו. האשה שלידי נדהמה: "מה לאן?" ! לפתיחת גום ! "מיהרתי לתקן את עצמי באומרי כי ידוע לי "לאן". אך פשוט רצייתי לדעת מאיזה רחוב הולכים. קיבלתי הסבר. המשכנו לצעוד עם ההמון עד הכניסה ל"גום" (ראשי תיבות של : גלאבני אוניברסאלני מגאזין) חנות הכל-בו הגדולה הראשונה במוסקבה, ששוכנת עד היום בבניין ענקי ומסוגנן הניצב בחזית הכיכר האדומה אל מול הקרמלין. שריד יפפה של מוסקבה שמלפני המהפכה. באותו יום היתה כאמור פתיחת ה"גום". שוטרים רבים שמרו על הסדר, וקצינים הופקדו על הכניסות והיציאות. ההמון זרם לאטו לאורך כל החנות על קומותיה, ולא נעצר ולו לרגע. יחד עם ההמון עברנו גם יאיר ואני דרך המבנה המרשים, ששופץ היטב לכבוד הפתיחה. חזרנו למטרופול, כשאנחנו יודעים למעלה מכל ספק, כי את ההמונים המוסקבאים שחלפו על פנינו העסיקה השאלה מה יהיה אפשר לקנות ב"גום" כאשר יופעל ממש, יותר מאשר הוטרדו מן הידיעה על הוצאתו להורג של בריה, שהתפרסמה באותו בוקר בעיתון. חששתי שאלישיב יהיה מאוכזב מכיוון שהתכוונן לדווח ארצה על תגובת ההמונים על ההוצאה להורג של לברניטי בריה.

במרוצת הימים למדנו לדעת שבריה לא רק שהוצא להורג, הוא גם הוצא מן ההיסטוריה. חוסל במלוא מובן המלה. ב"תהליך החיסול הטוטאלי", נתקלנו בעצמנו לפחות פעמיים. כשעברנו כבר לבניין השגרירות, נתקבלה מעטפה גדולה מן המערכת של האנציקלופדיה הגדולה. השגרירות שלנו היתה חתומה על כל הכרכים של אנציקלופדיה זו עוד לפני ניתוק היחסים הדיפלומטיים. במעטפה מצאנו דף הוראות ובו הנחיה : אנא, החליפו את הדף מספר X שבכרך ב', בדף שאנו שולחים לכם. הדף שנתבקשנו להוציא מן הספר כלל את הערך "בריה". ערך זה נעלם מהדף החדש ובמקומו הורחב הערך ברינג.

המקרה השני היה מדהים ומשעשע כאחד. בין הדיפלומטים שהתעניינו בחקלאות, היה צרפתי שהרבה בנסיעות. קיימתי אתו מגעים קבועים והקשרים בינינו היו טובים. בסעודת "גברים בלבד" על החקלאות הסובייטית, סיפר לנו, שבאולם המעבר בשדה התעופה של קייב ישב באחת מנסיעותיו והתבונן בתמונת ענק שהיתה על הקיר. היתה זאת התמונה המפורסמת של הרמת כוסית בקרמלין לכבוד

הנצחון הגדול, שבמרכזה המפקד העליון סטאלין במדי מרשל ומסביבו כל אנשי צמרת המפלגה והשלטון. הדיפלומט הצרפתי סיפר שזיהה את כל המנהיגים מלבד דמות אחת בעלת שפם שחר גדול. הדמות הבלתי מזוהה לא היתה אלא בריה המחוסל. השפם נועד להעלימו. הסיפור היה משעשע ומקאברי. משהזדמן לי לטוס לאודסה דרך קייב, חיפשתי ומצאתי את התמונה המתוקנת. התיקון היה מושלם!

עוד בטרם התמסדה הנציגות ועברה לשגרת עבודה מסודרת, הועמדנו בפני "סיבוך דיפלומטי". בימי מלחמת העולם, נאסר בברית-המועצות יהודי ממוצא פולני, טורנר שמו, ששהה שם ככתב עיתון מערבי. הוא היה כלוא זמן רב במחנות ושוחרר לאחר מותו של סטאלין, אך נגזר עליו לגור בעיר סזרן - עיר נידחת למדי שעל גדות הוולגה. היהודי, בעל חוש פוליטי מחודד, הצליח להגיע למוסקבה למרות האיסור, מצא את השגרירות השבדית, התגנב דרך הכניסה ופרץ פנימה בריצה, מבלי שיעלה בידי השוטרים לעוצרו. בשגרירות ביקש מקלט מדיני.

השגריר לונד השבדי, שהיה זקן הסגל הדיפלומטי במוסקבה, זכה למעמד מיוחד במשרד-החוץ הסובייטי ואצל השר מולוטוב אישית. השגריר לונד, שהיה דמות יוצאת דופן בסגל הדיפלומטי, היה מקובל הן על הדיפלומטים המערביים והן על השלטונות הסובייטיים, שנתנו לו רשות מיוחדת לשלוח את בנו לבית-ספר סובייטי. השבדי הזקן בוודאי שלא רצה לפגום ביחסיו הטובים עם הסובייטים, אך גם לא מיהר להיענות לדרישתם, לגרש את טורנר מבניין השגרירות. האמת היא שהשגריר השבדי דיבר על לבו של טורנר לצאת את בניין השגרירות מרצונו הטוב, בהבטיחו שיזכה ליחס הוגן יותר כלפיו מצד השלטונות הסובייטיים. טורנר סירב בעקשנות ודרש כי יבטיחו את יציאתו מברית-המועצות. הוא היה בטוח שהשלטונות יענישוהו ללא רחמים על הנסיעה למוסקבה ללא רשיון, ועל שהתפרץ אל בניין השגרירות השבדית, ומשום כך לא נענה להפצרות.

בצר להם ביקשו השבדים, באמצעות ההולנדים, שאנחנו, הישראלים, נשפיע על טורנר לעזוב את השגרירות מרצונו. סירבנו לבקשה תוך הדגשה שיש בהחלט יסוד לחששותיו של טורנר. העניין מצא לבסוף את פתרונו משהושגה הסכמה בין שר-החוץ מולוטוב לבין לונד השבדי שלפיה יצא טורנר את השגרירות וישוב לסזרן. הובטח שכעבור תקופה מסוימת יקבל היתר יציאה מברית-המועצות. טורנר התרצה, יצא מהשגרירות וחזר לסזרן.

השלטונות הסובייטיים עמדו בדיבורם ולא פגעו בו לרעה. בעת ישיבתו של טורנר בסזרן שמרו איתו אנשינו על קשר, ביקרוהו בביתו ואף הגישו לו עזרה חומרית. כעבור כשנתיים, הגיע טורנר סוף-סוף לישראל. מלבד ראיון קצר ומאופק עם כתב העיתון האידי בישראל, "לעצטע נייעס", שמר טורנר על שתיקה. באותן שנים, עדיין חששו אנשים עם עבר ונסיון כשל טורנר, מידו הארוכה של הק.ג.ב., שעלולה להשיגם גם במערב.

שלושה שבועות לאחר בואנו למוסקבה, הגיש הציר את כתב האמנה. הטקם כמקובל, נערך בקרמלין. את יושב-ראש הסובייט העליון ייצג סגנו, ראשידוב, שהוא ממוצא אוזבקי. גם ליובה ואני השתתפנו בטקס וקיבלנו את הצילום הרשמי, שבו היה משרד-החוץ מיוצג בדרג צנוע יחסית. טקס הגשת כתב האמנה על-ידי ציר ישראל הוקרן ביומן החדשות בבתי-קולנוע מקומיים. התברר לי לאחר

זמן שבין הצופים היו גם קרובי ורבים ממכירי, שזיהו אותי, וכך נודע להם על עבודתי בשגרירות במוסקבה.

שינוי מרענן הביאה עמה משלחת מסחרית מישראל ובראשה מר ארגמן, שכיהן בעבר כיועץ הנציגות הישראלית במוסקבה. חברים נוספים במשלחת היו פולני מטעם מועצת פרי ההדר, וקוזלוב, ממנהל הדלק של ישראל. המשלחת הגיעה לנהל משא-ומתן על עסקת חליפין בקנה-מידה שהיה בעל משמעות רבה למדי בשביל ישראל. מדובר היה ביצוא תפוזים ישראליים לברית-המועצות דרך נמל אודסה, ויצוא נפט סובייטי מאחד מנמלי הנפט, שבים השחור לחיפה. לנו היה עניין רב בהצלחת העסקה, הרבה מעבר לערכה המסחרי. משלוח תפוזים לאודסה ואולי גם בנות בספינות ישראליות, הפיח בנו תקוות לגבי האפשרות לפעול באודסה, עיר שבה חייתה אוכלוסייה יהודית גדולה. גם הימצאותם של חברי המשלחת בקרבנו, עודדה אותי אישית מאוד. ליובה היה שקוע כולו בסידורים הטכניים של הנציגות, ואילו אני חשתי בדידות קשה בשבועות הראשונים. הציר לא גילה כל עניין בעבודתנו ובחיפושים שלנו אחר מגע עם היהודים המקומיים. כעבור זמן חדלתי לשוחח איתו בענייני יהודים, וגם לא טיכסתי עמו עצה. היחס שגילה היה יחס של ביטול, עד כדי לעג לנושא בכללותו ואף גרוע מזה. הוא היה נוהג להתריע שיש להימנע, מצעדים שעלולים להרגיז את משרד-החוץ הסובייטי. תפקידה הראשי של הנציגות, לפי השקפתו, היה ליצור יחסים טובים עם שלטונות ברית-המועצות! כמוני, לא היסס ארגמן לנצל כל הזדמנות שנזדמנה לו כדי להחליף דברים עם יהודים. אמנם, "חולשה" אחת היתה לו, לארגמן: להגזים הגזמת יתר בתיאור ההישגים שהשיג באותן פגישות שנקרו בדרכו. ברשותו של ארגמן היו כמה כתובות של יהודים שאותם הכיר בבית-הכנסת עוד בעת כהונתו בצירות במוסקבה לפני סגירתה. אם זכרוני אינו מטעני, לפחות במקרה אחד הוא הצליח ליצור קשר עם יהודי שהכירו עוד קודם לכן, וכך השאיר בידי את קצה החוט להמשך הקשרים.

לפרק זמן מסוים, הפכנו להיות חבורה גדולה יחסית ברסטורן של מטרופול. היתה זאת חבורה עליזה, ואפילו קצת רעשנית. הציר ורעייתו העדיפו לשמור מידה של מרחק חברתי, שהלם לדעתם את מעמד ראש הנציגות. רק לעתים רחוקות הצטרפו אלינו שם בארוחות. ערב אחד נגרמה התרגשות לכולנו. הסבנו כדרכנו, חבורה גדולה למדי, ברסטורן, כשלפתע פתחה התזמורת בנגינת "שרלה", הנעימה החסידית המסורתית. ידענו שבין חברי התזמורת יש יהודים ובכל זאת התרגשנו מהעזתם. באותו לילה אמרתי לבבה עד כמה עצוב וחמור המצב שבו דרושה העזה כדי לנגן את "שרלה", בשעה שחבורה של דיפלומטים ישראלים יושבת באולם. אני זוכר את הוויכוח שהתעורר מסביב לשולחן האם מן הראוי לגשת אל הנגנים ולהודות להם על המחווה. פשוט לומר להם "ספסיבה". תודה. ה"וותיקים" שבינינו התנגדו לכך נמרצות מתוך חשש שמא נביך את היהודים בתזמורת. נשארתי במיעוט. אמרתי בלבי שבעתיד לא עוד אתייעץ עם איש, אלא אנהג על-פי הבנתי.